

Az állami tulajdonba vett egyházi ingatlanok visszaadásáról szóló törvény nem ezt a tendenciát erősíti. Az egyházak kényszerpályára kerültek. Ahhoz, hogy iskolához jussanak, kénytelenek visszakérni a régit, ami az egyházon belül is a restaurálási kísérleteket erősíti. Ez viszont az egyházakat a társadalom többi csoportjával, a nem vallásos nézettek rétegével konfliktusba sodorja, amit csak súlyosbít az önkormányzatok politikai tapasztalatlansága, a demokratikus megoldások ismeretének hiánya. Ez a konfliktushelyzet az egyházakat is megosztja, és növeli a feszültséget a tradicionalista és a haladást óhajtó egyházi rétegek között.

Az egyházi ingatlanok visszaadásáról szóló törvény úgy született meg, hogy az egyházak még nem tudták, miből élnek, anyagi háztartásuk hogyan alakul. Ezért az óhajok összekeverednek a reálisan elérhető célokkal. Ez viszont veszélyes helyzetet teremt. Az elméletileg jó, sőt lelkesítő cél valós lehetőségek nélkül mindig demoralizál. Iskolarendszert teremteni, oktatási koncepciót építeni bizonytalan anyagi alapokon, meglehetősen felelőtlen vállalkozás.

Az elmúlt negyven év – amint *Kozma Tamás* egyik legutóbbi tanulmánya kimutatta – „államosította az egyházakat”. Az egyházak úgy jártak, mint a ráfizetéses nemzeti vállalatok. A társadalmi béke (vagy ahogy korábban mondták: „a népi-nemzeti egység”) biztosítása érdekében fizetgeték, hogy vegetáljanak, de ez nem tette soha lehetővé, hogy önállóan működőképeseek legyenek. Ez viszont ott fizetődött ki a kommunista államhatalomnak, hogy manipulálhatóvá, kezelhetővé tette az egyházakat. Ennek következtében nemcsak a pénz hiányzik, hanem a gazdálkodásról, a működés anyagi feltételeiről való gondolkodás is hiányos. Sokszor a társadalom szemében úgy tűnik, mint a zsebpénzt követelő, elkényeztetett kamaszok, akikről egyre türelmetlenebbül megtagadják a nagyok a zsebpénzt, arra presszionálva őket, hogy maguk teremtsék elő szükségeiket.

Hogyan lehetne ezeknek ismeretében a gazdálkodni nemigen tudó, egyre nagyobb pénzköltésre igényt tartó egyházakat működőképessé tenni? Ennek – meggyőződésem szerint – nagyszerű gyakorló terepe az iskola, de csak akkor, ha fentiek szellemében a természetes versenyhelyzetet helyreállítjuk. Minden szükségszerű pozitív diszkriminációnak annyi értelme van, ami a versenyhez szükséges alaphelyzetet segíti létrehozni.

Hogyan lehetne ezt a kibontakozást segíteni? Elsősorban az iskolafenntartó egyházakat kellene hosszú távú iskolakoncepció kidolgozására ös-

tönözni. Azt kellene tisztázni, hogy az egyházak milyen nevelési program megvalósítására törek-szenek, milyen társadalmi igényt, érdeklődést elé-gítenek ki ezek az intézmények. El kellene dönteni az egyes egyházaknak, hogy hol és milyen látoga-tottságra számolva építenek iskolahálózatot.

A legfontosabb – ami mind az egyházaknak, mind pedig a társadalomnak érdeke volna –, hogy a napi politika háborgatásból kimenekítsük az isko-lakérdést. Az a meggyőződésem, hogy a szakértők véleménye sokkal közelebb van egymáshoz, mint a potenciális döntéshozóké, mind egyházi, mind pedig önkormányzati oldalon. Ismerni kellene jobban egymás álláspontját, így több esélyünk maradna a békés megoldások keresésére. Ez az egyházak, az önkormányzatok és minden gon-dolkodó ember érdeke.

Szigeti Jenő

A szabadság piaci ára?

Kisvárosi általános iskolában jártam nemrégén. Az iskola katolikus (rendi) lányiskola volt, egykori kollégiumának ablakain ma is ott a rács, amely a bentlakók erkölcsseit volt hivatva megvédeni. Az iskolának néhány éve a demográfiai csúcson 700 tanulója volt, ma alig 400, és a tanulósám tovább csökken. Van nyolcadik osztály, anelynek össze-sen 8 (nem elírás!) tanulója végzett. Tantestületé-nek létszáma lényegében változatlan, mert az osz-tályok számához igazodik. A nyugdíjba vonulók helyett nem vesznek fel újat, de nyugdíjast (a napköziben) továbbra is foglalkoztatnak.

A tantestület hangulata nem egyszerűen rossz, a pedagógusok kétségbeesettek. Vélhetnénk: az ok kézenfekvő. Előbb-utóbb sokuknak esetleg új ál-lást kell keresniök, és a kisvárosban nemigen van munkahely. Mégsem ez a fő ok, legalábbis nem erre panaszkodnak. A tanulók számának csökke-nése ugyanis sajátosan történt. Míg a közvetlen környéken kevesebb gyermek lép iskoláskorba, a közeli „cigányvárosban” nem születik kevesebb gyermek, mint korábban. Így egyre több a cigány tanuló. Van első osztály, amelynek valamennyi tanulója cigány. „Láttam a cigányasszonyokat, terhes tanácsadásról jöttek, tömegesen. Rengete-gen voltak! Megvan az utánpótlás!” – borzad az egyik elkeseredett tanító. Nem örülnek annak, hogy – ha ilyen vagy olyan gyerekekkel is – megma-radhat a munkahely.

Az iskola, amelyik nem volt jobb, de nem is volt rosszabb, mint a városka többi általános iskolája, fokozatosan „cigányiskolává” válik. A demográfiai

változások hatását fölérősti a szabad iskolaválasztás joga (korábban szűk rétegek kiváltsága, ma mindenkié). Az új tanévben már jól láthatóan kirajzolódik a jövő. Az iskola környékén élő magyar családok (az ambiciózusabbak) gyerekeiket a központi iskolába viszik, ott negyvenes létszámú osztályokat indítanak. Ide a cigányok iratkoznak, már nemcsak a közeli telepről, hanem távolabbról is. Fel kell venni őket, hiszen így is alig tudják megtölteni az osztályokat.

Ez a tantestület – és nyilván sok hasonló van az országban – vesztesnek érzi magát. Nem a munkahelyüket veszítik el, nem az egzisztenciájuk kerül veszélybe, hanem – úgy érzik – a társadalomban, legalábbis a pedagógus társadalomban elfoglalt helyük. A legnehezebben kezelhető "gyereksanyag" jut nekik, a megbélyegzett "etnikai kisebbség", s most úgy érzik, ez a tény őket is megbélyegzetté teszi. Mit számítanak itt az érvek, mit számít, hogy a megbélyegzéshez, közvetve a megbélyegzettséghez maguk is hozzájárultak. Meggyőződésük, hogy azért is lesz egyre nehezebb új munkahelyet találniuk, mert egyik iskola sem alkalmaz szívesen pedagógust "cigányiskolából". S mindebben vétlenek, mert nem rosszabbak mint mások, csak a környezet változott meg körülöttük. A körülményeket – földrajzi, demográfiai, politikai, jogi feltételeket – bármily szívesen tennék is esetleg, nem tudják át/vissza/alakítani. Tehetetlenek érzik magukat, tanácsot várnak. De nem olyat, hogyan kerülhetnek közelebb cigány tanítványaikhoz. („Minek értsük meg mi őket, amikor ők nem akarnak megérteni minket!”) És hogy ők maguk alkalmazkodnának, kiindulva az adott helyzettől? Mivel csak egyetlen problémát látnak, az iskola visszafordíthatatlan "elcigányosodását", s ezt igazságtalanságnak vélik, ez ellen lázadoznak, ez ellen keresik az eszközöket, a közbenjárást, a segítséget. Ezt tanulták.

A tanulságok sokfélék. Mindannyian nehezen alkalmazkodunk az új helyzethez, kiváltképpen ha azt kedvezőtlenebbnek látjuk, mint az előbbit. Miért érzik sorscsapásnak, megbélyegzettségnek a tanárok, ha cigányokat kell tanítani? Ludas ebben az immár kétévtizedes propaganda is, ami kilátástalan pesszimizmust súlykol: a cigányság egésze olyan elesett, önmagán segíteni nem képes népcsoport, amelyért áldozatokat kell hozni. Az előítélet és türelmetlenség is fontos ok, amely elbűrt és vakká tesz. (Nem az egyetlen iskola, ahol azt hallhatni: a cigányok bűnösek abban, hogy rossz ruhában járatták gyermekeiket, de abban is, hogy a serdülők csinosan és divatosan öltöznek.)

De más tanulság is van. Az utóbbi idők vitái az oktatási törvény körül sok mindenről szólnak. Legfőképpen arról: milyen eszközökkel akarja vagy nem akarja az állam a saját befolyását érvényesíteni az oktatáspolitikában. Mintha kevesebb figyelem fordulna arra, hogy a megvalósult vagy megvalósulóban lévő változások hogyan érintik a résztvevőket. A szabad iskolaválasztás olyan állampolgári jog, amellyel "piaci" hatások jelennek meg az oktatásban: a törekvőbbek a jobb iskolákat választják, és azok majd prosperálnak.

De mi lesz a "kevésbé jókkal" vagy egyszerűen azokkal az iskolákkal, amelyek a tanulók társadalmi összetétele miatt nem lehetnek versenyképesek? A cigányság csak egyike azoknak a társadalmi csoportoknak, amelyek gyermekei többségével az iskola nem tud látványos tanulmányi sikereket felmutatni. Igaz, ez a társadalmi csoport egyike a legföltűnőbbeknek. A tanyaiak, az aprófalvakból bejárók, a városi slumok lakói kevésbé írhatóak le félszavakkal, de azok az iskolák, amelyekben ők koncentrálnak, lényegében hasonló a problémával állnak szemben.

Elméletileg megfogalmazható, meg is fogalmazták sokan, hogy nem szerencsés túl korai szelekció (sem a tanulmányi teljesítményeken, még kevésbé a társadalmi különbségeken alapuló), hogy egymás jobb megismerésében, a társadalmi integrációban az iskolában együtt töltött évek segítenek. Hogyan egyeztethető össze ezek az elvek azzal a természetes szülői igénnyel, hogy gyermekünknek a legmegfelelőbb iskolát válasszuk? A spontán választások abba az irányba hatnak, hogy már a hatévesek is társadalmilag szegregálódnak.

Ez az ún. társadalmi csapda. A játszma résztvevői nincsenek igazi döntési helyzetben, a helyzetnek nincs "igazi" megoldása: rossz, kevésbé rossz, még elviselhető rossz megoldások között választhatnak. Igen, demokráciában lehet félni, de egyetlen nem lehet: nem kötni kompromisszumot. Ez fáj: eddig valahol, valaki döntött helyettünk, dönthetett mások ellen is. Végig kell játszani a demokrácia speciális játszóját is. Utána már egyik "játékos" sem lesz, aki volt, de másodsor már könnyebben törődik bele a kompromisszumba, mert tapasztalatai, életörténete segítik ebben. Át kell élni a változást, ezt lehet keserűen is, mert csak az a biztos, hogy soha többé nem lesznek iskoláink, kisvárosaink a béke, a nyugalom, a kikapcsolódás irigyelt szigetei és a pedagógus soha többé nem lesz Robinson, a cigány gyermek pedig Péntek.

Forray R. Katalin.